

УДК 930.2:[398.332.416/.42:398.47:133.4]
(=1:477.86/.87+83)"18/20"
DOI <https://doi.org/10.15407/nz2024.01.030>

«ПОЛАЗНИК» НА БОЙКІВЩИНІ: АКЦІОНАЛЬНО-МАГІЧНИЙ АСПЕКТ (НА МАТЕРІАЛАХ ПОЛЬОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ)

Олена СЕРЕБРЯКОВА

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1039-2920>

кандидатка історичних наук,
старша наукова співробітниця,
Інститут народознавства НАН України,
відділ етнології сучасності,
проспект Свободи, 15, 79000, м. Львів, Україна,
e-mail: o-sereb@ukr.net

Метою розвідки є висвітлення пласту звичаєво-обрядових і світоглядних явищ, пов'язаних із «полазником» на теренах Бойківщини, введення в науковий обіг, систематизація та аналіз нових відомостей. *Об'єктом* дослідження є традиційний світогляд і звичаєво-обрядова культура жителів Бойківщини, а *предметом* — архаїчний звичай «полазник», який побутував у бойків. Звернуто увагу на його генезу, різні уявлення, вірування про постать «полазника», виявлено річні календарні свята його відвідин. Охарактеризовано різновиди, локальні відмінності, повір'я, звичаєві настанови, ритуальні табу, своєрідні вмотивування звичаю. Відображено також дані про особисті якості «полазника», його магічні здібності, функціональну подібність до колядника та ін. Наведено приклади, що підтверджують тісний зв'язок такого ритуального гостя з культом предків. Це виявляється у щедрому обдаруванні візитерів, яких у народі сприймали як посередників між світами, уособленням душ померлих. Розкрито акціональний та вербальний рівні досліджуваного звичаю. Аналіз засвідчує різні види оригінальних магічних обрядодій оберегового, продукуючого та шлюбного спрямування з боку першого відвідувача та господарів хати. *Джерельною основою* статті є матеріали польових досліджень, праці другої половини ХІХ — початку ХХІ ст. *Методологія* розвідки ґрунтується на загальнонаукових методологічних принципах та основних вимогах, які ставляться щодо праць історико-етнологічного спрямування. Зокрема, застосовано метод польового спостереження, типологічного аналізу, порівняльно-історичний, компаративний, структурно-семантичний.

Ключові слова: полазник, Бойківщина, уявлення, вірування, настанови, табу, магія.

Olena SEREBRYAKOVA

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1039-2920>

Candidate of Historical Sciences (= Ph.D. in history).

Senior researcher of the department of Modern Ethnology

of the Ethnology Institute

of the National Academy of Sciences of Ukraine,

15, Svobody Avenue, 79000, Lviv, Ukraine,

e-mail: o-sereb@ukr.net

«POLAZNYK» IN BOYKO'S REGION: ACTIVE-MAGIC ASPECT (BASED ON FIELD RESEARCH MATERIALS)

The aim of the offered article is coverage of the layer of customary and ritual, worldview phenomena associated and related to the custom of «polaznyk» on the territory of Boyko's region, introduction into scientific circulation, systematization and analysis of new information.

The *object* of the research is the traditional worldview and customary, ritual culture of the residents of Boyko's region, and the subject is the archaic custom of the «polaznyk», which lived among the Boykos. Attention was drawn to the origin of the custom, various ideas and beliefs about the figure of the «polaznyk» («first visitor»), the annual calendar holidays of his visits were revealed. Varieties, local differences, beliefs, customary instructions, ritual taboos, peculiar motivations of the custom are characterized. Also interesting are the data on the personal qualities of the «polaznyk», belief in his magical abilities, functional similarity to the caroler, etc. Examples are given that confirm the close connection of such a ritual guest with the cult of ancestors. This is manifested in the generous gifting of visitors, who were perceived by the people as mediators between the worlds, the personification of the souls of the dead. Actional and verbal levels of the researched custom are revealed. The analysis testifies to various types of original magical rites of protection, production and marriage direction by the first visitor and the owners of the house. It should be noted that beliefs in a man-«polaznyk» is a later phenomenon. This is due to the movement of the folk calendar (from spring to winter), which caused the transformation, a change in the essence of the original custom, the replacement of the symbolic bullock-«polaznyk» by other animals, including unsuitable for agricultural work.

The *basis* of the article are the materials of the field research, works of the second half of the nineteenth and the beginning of the twenty-first centuries.

The *methodology* of this work is based on general scientific methodological principles and the basic requirements that apply to the works of historical and ethnological direction. The author uses a various methods (field observation, typological analysis, comparative-historical, comparative, reconstructive, structural-semantic).

Keywords: polaznyk, Boyko's region, world views, beliefs, guidelines, taboo, magic.

Вступ. Для народного календаря характерним є поєднання християнських та прадавніх обрядових компонентів. Насамперед, привертає увагу звичаєвість зимових свят, оскільки у ній чи не найкраще збережено дохристиянські елементи, пов'язані з вшануванням пам'яті померлих предків, магічним забезпеченням сімейного й господарського добробуту родин у новому році тощо.

На різні явища побутово-обрядової архаїки багата й Бойківщина, тому потреба пошуку та опублікування нових етнографічних матеріалів з цього терену досі є актуальною. Зокрема, це стосується й відомого звичаю «полазник».

Основою для цієї публікації стали польові матеріали авторки, зафіксовані від респондентів із Закарпатської, Івано-Франківської та Львівської областей у 2007, 2008, 2011—2012, 2017—2019 рр. [1—4]. Також послуговуємося польовими нотатками Л. Дем'яна, Ю. Гошка, Р. Кирчіва, Л. Горошко, Н. Громової [5—15].

Зимові звичаї та обряди бойків, зокрема й давній звичай «полазник» свого часу були об'єктом зацікавлення таких відомих етнографів, як І. Франко, М. Зубрицький, Ю. Шнайдер, О. Дучимінська [16—20]. Цікавою для науковців зазначена тематика залишається й нині. Розрізнені відомості можна почерпнути із праць П. Богатирьова, К. Кутельмаха, П. Зборовського, М. Глушка, В. Галайчука, Н. Громової, О. Коломийчука та ін. [21—31].

Методологія даної розвідки ґрунтується на загальнонаукових методологічних принципах та основних вимогах, які ставляться щодо праць історико-етнологічного спрямування. Зокрема, застосовано метод польового спостереження, типологічного аналізу, порівняльно-історичний, компаративний, структурно-семантичний.

Основна частина. За традиційними віруваннями жителів Бойківщини, у певні календарні свята «не добре ходити по хатах», оскільки від людини, яка першою зайдє до хати, залежить щастя, добробут, здоров'я членів родини впродовж року («Який полазник на Введення, такий цілий рік буде»). Такого випадкового або зумисне запрошеного відвідувача називали «полазником». Зазвичай прихід цього ритуального гостя відбувався спозаранку на свято Введення, Різдва, Старого Нового року, рідше — на Святий вечір, Андрія, Стрітєння, Благовіщення,

Юрія, Великдень. А у 60-х рр. ХХ ст. він міг завітати також на свято Дмитра, Миколая, Анни. Проте нами досліджуваний звичай у ці дні не зафіксований [15, арк. 16; 21, с. 220; 31, с. 123, 133]. Слід зазначити, що залежно від місцевої традиції, його очікували не на одне, а на декілька свят, тому відповідно кількість таких відвідувань варіювалась, скажімо, від одного до трьох.

Зважаючи на цю календарну заборону, бойки остерігалися відвідувати сусідів, аби не спричинитися до різних негараздів у їхній родині: «Вистерігалися аби хтось чужий не прийшов і не приніс якогось нещастя» (с. Витвиця Долинського р-ну, с. Стрілки Старосамбірського р-ну)¹; «А чужа людина до чужої не мала йти, бо казали, що може якас шкода бити» (с. Ялинкувате Сколівського р-ну); «Все казали, що у Введен до хати не можна йти, бо потом якась у хаті, буде неполадкі якісь» (с. Крушельниця Сколівського р-ну). Аби не стати поганим «полазником» та не принести неприємності, бідності, хвороби, смерть у селах Турківщини взагалі «старалися так, щоб не бути полазником... бо не дай Боже якогось випадку, вина полазника» (Гусине Верхнє, Лопушанка Хомина). Негативне ставлення до першого відвідувача занотовано у с. Нижнє Висоцьке: «На Святий вечір гонорові люди до хати їден до другого не йде, а хіба якій палазник» [4, арк. 50, 73, 125; 9, арк. 22; 10, арк. 35—36; 32, с. 67; 33, с. 37].

Маємо приклади, що свідчать про настанови вірян духовними особами. У с. Верхнє Гусне священик оголошував у церкві: «Якшо конче треба йти, то з добрими намірами, а як так спеціально, то не треба. Кожий має свою домівку та й треба сидіти в такий день дома». А у смт Славсько розповіли: «Тото такі є дні, що кажуть, але священик каже, що то не треба в тото вірити, бо то такі ворожки... І то всьо їдно чоловік чи жона прийде перший... Треба вірити в Бога, а не в забобони! Священик за то сварив...» [2, арк. 47; 4, арк. 186].

Добрим і бажаним «полазником» уважали будь-якого представника чоловічої статі («молодий-старий — лиш аби хлоп»), бо «чоловік май щасливоє» (сс. Синевирська Поляна, Синевир, Негро-

¹ Тут і надалі подано дані згідно з адміністративним поділом України до 2020 року.

вещь, Подобовець, Пилипець, Келечин, Колочава, Запереділля, Вучкове на Міжгірщині, сс. Полянця, Сенечів, Липа на Долинщині, с. Ясень на Рожнятівщині, сс. Тухля, Завадка на Сколівщині, сс. Либохора, Лопушанка Хомина, Тягча на Турківщині, с. Семигинів на Стрийщині).

У деяких селах Сколівщини, Турківщини, Стрийщини, Міжгірщини хотіли, щоби він був молодим (сс. Либохора, Орів), порядним (с. Шандровець), файним (с. Ялинкувате), заможним (с. Крушельниця), господарем (с. Хромогорб), здоровим, багатим, з грішми (с. Корчин) та ще й гарним, не пияком (с. Орявчик). На прихід здорового і молодого хлопця чекали у Семигинові, Климці, а у Тухлі хотіли, «щоби людина була і молода, і добродушна». У такому разі всі будуть здорові, веселі, багаті, все вестиметься в господарстві: «... було заведено, щоб першим завести в хату чоловіка на Різдво. Це на здоров'я: якщо перший чоловік заїде в хату, значить в хаті цілий рік не будуть хворіти» (с. Пилипець); «Кажуть, што кідь чоловік прийде на Різдво, то буде уродливий рік» (с. Ізки); «Май добре, коби хлопець вать чоловік прийшов. Тото правда говорили і видивіли люди, што правда. На врожай, на добро в хижі, рік якись добрий підійшов» (сс. Келечин, Вучкове); «Як хлоп, ну та тогди кажуть, що добре... в худобі, в усьому в кого птиця» (с. Запереділля); «Як хлопець заїде чи любий чоловік, то в хаті цілий рік ведеся» (сс. Тухля, Головецько, Завадка, Климець); «То вже тішилися, як прийшов чоловік полазником, шо то... вже ведеся всьо, овес буде того року» (сс. Жупани, Завадка). Із записів М. Зубрицького довідуємось, що у с. Мшанець на Старосамбірщині, «коли добре ведеся через рік, повідають, що добро полазника мали; а зле, то злого... не раз собі приговорюють, коли кому щось не веде ся: "Взяв собі біду за полазника"». Зазначимо, що тут свято Введення мало дві назви: «перший полазник» або «перша коледа» [1, арк. 2, 44, 47, 51, 56, 87—88, 98; 2, арк. 30; 3, арк. 7, 22—23, 42; 4, арк. 3, 11, 30, 47, 83—84, 130; 12, арк. 38; 14, арк. 95; 17, с. 51, 59; 28, с. 20, 21].

Подекуди на Бойківщині побутували й цікаві вмотивування звичаю, в яких простежуються мотиви шлюбної магії та магії подібності: «У кого є дівчата такі, што би йшли заміж, то кажуть, треба,

аби йшли чоловіки, хлопці лиш із-за того»; «Як дівчина невіддана, то казали, што вона віддасться, як прийде чоловік» (сс. Колочава, Запереділля, Жупани, Верхне Гусне). Натомість у с. Вучкове цю подію ще пов'язували з молодістю полазника, бо «тоді сватач має прийти, де є дівка». У с. Козьова одруження (щоправда нешвидке) віщував також прихід дівчини: «То видно десь скоро віддавати буде, як хлопець увійшов перший на Юрія, на Андрія. А як дівчина, то віддасться, але не скоро». За рідкісною нотаткою авторки зі с. Синевирська Поляна, «чоловік іде на полазника, шоби родилися хлопці» [1, арк. 2, 64, 87—88, 93, 98, 103; 4, арк. 34, 57, 186].

За даними Р. Кирчіва зі с. Скотарське (Воловеччина), тут звертали увагу на те, з якого кінця села прийшов перший відвідувач: «Як згори прийшли, то шкода, як знизу — то добро». За традиційними уявленнями, все множитья, «прибуває» саме знизу вгору [9, арк. 38].

Прихід старої, немічної, питущої людини, особливо жінки, віщував хвороби комусь в родині. Із уст жителів Сколівщини, Турківщини та Долинщини: «А тепер кажуть, шо як ... така старша жінка аби не йшла» (с. Крушельниця); «На Різдво і на Введення був полазник. Не повинна була заходити в ті дні дівчина...» (с. Козаківка); «У любі річні свята не мож заходити до чужої хати жінці... Тому шо є всякі ворожилі. І то жінка не заходить, а як заїде, потім може тота людина захоріти і вже гріхують: "О, била в мене на такий празник, то я від того хора"... І навіть баба хора, як заїде, то будете хорі год» (с. Верхне Гусне); «На Введення не мож ходити по хатах... Коби жона перша не йшла до хати, ніт, не хотіли, пуццали її, але не дуже. Чого ти полазник прийшов? Пияк і хворий тоже не дуже файно було в тій хаті, як прийде» (с. Погар); «Полазник має бути чоловік на всі свята. Тоді ся веде в хаті все. То особливо пияки і ходили (сміється. — О. С.), мало погостять» (с. Бориня). Прихід недоброї чи п'яної людини у с. Климець пов'язують із тим, що «вам цілий рік буде нефайний...». А у сс. Жупани, Завадка навпаки зафіксовано позитивне ставлення до приходу пияка: «Най пияк буде, аби мужського полу», «То хоть би мущина (і пияк, і хворий. — О. С.), наче тоді щитають, що їм той рік буде все добре, бо зайшов

мущина в хату» [4, арк. 11, 34, 74, 90, 105, 109, 181; 10, арк. 53].

Натомість в інших селах Бойківщини гнівалися, якщо до оселі прийшла представниця жіночої статі — «якась жона або дівка». Вірячи в те, що вона нещаслива, порожня, саме з її приходом пов'язували сімейні негаразди, що стануться незабаром. З цієї причини деякі бойки замикали двері. Інші ж пускали її до хати, але «не були довольні». За віруваннями з Міжгірщини, Воловеччини, Болехівщини, Стрийщини, Дрогобиччини, Сколівщини, Турківщини, «... на жони так ся сердили, аби на Святий вечір і не йшла до хижі. У нас та й на Василя ся сердять, аби до хиж не йти...» (с. Вучкове, с. Нижнє Висоцьке); «Кідь прийде баба вать жона яка рано на Різдво, то ся сердили все» (с. Запереділля); «То на Введеніє першій палазник, Андрія і на Ріство — три палазника... жінку дуже не хотіли, буркотали: «О, вже прийшла». Ні, в нас погостив і всьо...» (с. Вовче); «... А як жінка, то вже вобще беруть і ся обуруют, шо гет до злості. Ні, не пускают до хати... А як жінка, то навіть і на подвір'я не хотят, шоби йшла» (с. Завадка); «А жінку в нас не пускают навіть до хати» (с. Крушельниця); «На Введеніє не можна було йти до чужої хати... а як баба, то не любили. Пускали, но нарікали. Чого їй треба було йти?» (с. Карпатське); «Чоловік або хлопчина, то добре, а баба, дівка, то не... Пускали, але не були довольні» (с. Ясениця); «Жону не виганяли» (с. Синевир); «На Введеніє звикли хижу замикати, як видит, шо якась жона або дівка іде до хижі...» (с. Верхні Ворота). Подекуди на Турківщині найгіршим полазником вважали жінку, а дівчина «це не зле». Цікаво, що тут найбільше боялися приходу священника, бо тоді, за віруваннями, в родині буде мрець (с. Лопушанка Хомина).

Зазвичай «жіночий рід вважався поганим полазником» (с. Слобода Болехівська, с. Волосянка) на противагу чоловікам: «Як мущина первий прийде на Різдво чи Новий рік, то добре. Ну, бо мущина!» (с. Верхнє Синьовидне); «Старалися на Святий вечір і на Різдво, шоби із мущин ткось заходив, май кажуть удача є на всьо. Який би не бил» (с. Синевир); «Ну пак тото щастя чоловік, а жона што?» (с. Вучкове); «Любий чоловік: чоловік май щасливе, а жона ткоє не є»; «дівчи-

на, вона щось тото нещаслива така...» (с. Ялинкувате); «Казали, шо жінка порожня, а хлоп повний. Як хлоп прийде, він повний» (с. Козьова); «... баба — то діра, цілий рік діра буде. Усе вилетить з хати — і гроші в тому числі» (с. Тисів, с. Климець, сс. Хромогорб, Верхня Стінава); «дівчина — то діряве щастя» (с. Старий Кропивник). За іншими віруваннями, що певною мірою підтверджують вищесказане, «як жона (прийде. — О.С.), то гризота цілий рік» (с. Нижнє Висоцьке); «сі не веде господарство» (с. Жупани); «шось зле ся, не поведе» (с. Ясениця); «тогда ся не вело чоловікові, не заробить файно, май бідно жиє» (с. Синевир); «... як того дня увійде до хижі з жіночого роду, то того року якесь нещастє спаде на ту хижу або яка шкода станєся худобі і всеби гріховали би, шо той такий на ні нещасливий був» (с. Верхні Ворота).

Найчемніше жінки поводитися у Синевирській Полянї, Прислопі, Карпатському, Верхній Лукавиці, Семигинові: «Рано жона знає, шо не можна ходити. Жінки знають та не йдуть»; «... стараютсі, аби в такий день не йти»; «Та краще не йти та дома сидіти. Ми сі дотримуємо тих правил»; «... Жінки це знають і не ходять у цей день в гості: їх би погано прийняли...». Деколи гукали «... отако через паркан: “Що робиш?..”». Від ходіння до чужої оселі (незалежно від статі) утримувались й у інших селах Сколівщини та Стрийщини [1, арк. 2, 4, 15, 21, 35, 40, 87—88, 93; 3, арк. 3, 16; 4, арк. 11, 26—27, 50, 55, 83—84, 90, 118, 139, 152, 166; 5, арк. 46; 9, арк. 69; 10, арк. 48 зв.; 15, арк. 15; 21, с. 219—220; 28, с. 20, 21; 29, с. 60; 31, с. 125; 32, с. 67].

Натомість є приклади, коли бойківчанки порушували заборону. Цікаво, що для господарів хати це було незле, але траплялося й навпаки: «В нас сусідка забігне перша, хоче ся погостити і е, ми тото не дивиме нич. І не сердиті ми на тото, бо в нас усьо їднаково йде» (с. Запереділля); «А то в нас на Введеніє... В нас тут баба така була стара, каліка і вона все каждый раз мусила прийти, а воно мені нічо не шкодило, не. Вона прийшла, я їй давала їсти, вона поїсть» (с. Тухля); «На п'єцу моя мами сиділа, приходит жінка, а мама каже: “А ти чого нині на Введеніє до мене прийшла?”». То я лиш знаю, як мама розказувала, то того року

і свиня сдохла, і корова. Все мама нарікала, що...» (с. Крушельниця).

Недоброю ознакою на «Воведение, як і у інші святочні дні», було приходити за позичкою, «бо би за тим позиченим усе щастє з дому пішло». Такі відомості, що свідчать про збереження традиції, віднаходимо у І. Франка, а також у власних польових матеріалах: «До мене оде сусіда ходила. Та знаєте то є правда! Як зайшла та ся в хаті сварка почала другій день... і не треба нікому нич давати з хати на такі свята ци у вечері, як хтось ходит. Ні зичити, ні давати» (с. Верхне Гусне). У тому, що жінці-«полазникові» не можна нічого позичати особисто переконалась жителька с. Нижне Висоцьке, яка на першій Святий вечір дала своїй кумі сто грамів маку. Після цього її дитина плакала більше двох тижнів доки їй не допоміг священник Казимир з Борині: «... А вона може і не хотіла, але видиш, шо не вільно нич давати, а ще спеціально мак! Мак, то є ворожіча справа. А може вона не йшла на ворожкі, а просто треба їй було та й прийшла. Я мала, дала та й...». Деякі уточнення занотувала у Тисові Н. Громова: «І ще в нас кажуть, що ні на яке урочисте свято, взагалі не лише у врочисте свято, а в будь-який день, не можна позичати солі, хліба і гроші після обіду — три речі. Зранку — так. А на урочисті свята — то навіть Боже борони...» [1, арк. 103; 3, арк. 36; 4, арк. 73—74, 125, 186; 15, арк. 16; 16, с. 205].

У бойківських селах мали значення вдача та особисті якості першої людини, яка завітає до хати. Старожили пов'язували це з тим, що вона програмувала події на цілий рік. Цікаво, що подекуди, звертаючи увагу на стать полазника, жінку чи дівчину все ж-таки вважали доброю гостею: «Перший полазник то є на цілий рік. Як він прийде до вас добра людина, то вам сі буде цілий рік вести. Перший чоловік, ну і най зайде дівчина, але непогано потому, ведесі, так добре побажає добре, то нічо» (с. Поляниця Долинського р-ну); «Мущина є мущина. А жінка, то вже залежить від людини, є людина щира і нещира» (с. Корчин Сколівського р-ну); «Добрим полазником вважалась щира людина» (с. Присліп Міжгірського р-ну); «Ну, взагалі, наші старі люди казали так: "Нехай буде й жінка, тільки добра, щира, щоби не була єхидна, і би не була якась лукава..."» (сс. Орявчик, Тухля

Сколівського р-ну); «Як чоловік прийде, то файно, а баба така як дідько, сварлива така, та ще якби така якас файна, молоденьке дівча ввійшло. А то як баба ще увійде та й певне, шо не файне. А чо не пускали? Та зайде та й шо робити, виганяти її чи шо?» (с. Верхня Рожанка Сколівського р-ну); «То вродє ведеся, як чоловік прийде, а жінка, то не. Бо жінка як прийде, хто його знає? Вона може бути така недобра, шо і не ведеся за нею. А чоловік, який би не був» (с. Карпатське Турківського р-ну); «Полазник який прийде файний, такий добрий і так вам буде цілий рік добре. То правда!» (с. Климець Сколівського р-ну); «Іше на Андрія ворожки билі. Нітко не мав зайти до хижі рано, лиш добрий сусіда (чоловік), бо як тобі зайде ткось другий, цілий гід буде недобрий» (с. Подовець Міжгірського р-ну); «В нас таке на Андрія. То як яка людина ввійде. Як добра людина ввійде, то воно файно, а як людина така недобра, нещира, заздрісна, шо так воно ся якось не веде цілий рік. А чоловік, то все борше хотіли, ніж баба» (с. Верхня Яблулька Турківського р-ну); «І тепер так є: така людина, що ввійде, шо є щаслива, а така людина ввійде, шо вже цілий рік буде тобі недобре, недобре» (с. Шандровець Турківського р-ну); «Як прийде якась людина така нещаслива, погана (так бувало) і потому цілий рік не ведесі, не ведесі зовсім»; «Як прийшов перший полазник та хто знає, чи ще поведе шось там удома? Як яка людина йшла!» (сс. Тухолька, Хітар Сколівського р-ну); «Тота людина може бути якась зла, потім не вестися цілий рік в тій вже господині» (с. Ялинкувате Сколівського р-ну); «Як прийде щасливий чоловік та побажає добра, то добре, а як прийде якийсь такий хитрий, зависний або з якоюсь хоробов, є всякі люди, то вже недобре. Не хотят пускати до хати. Закривали двері та і всьо. Краще не пускати нікого. Жінка тоже недобре, як прийде, не хотят пускати. То для хатної челяди недобре, бо то і сваряться, і б'ються молоді» (с. Мохнате Турківського р-ну); «Полазник, щось казали, щоби не приходив на Святий вечір. Бо як є такий, що добра людина, а є така, що погана. І аби то той рік був добрий вже» (с. Верхня Лукавиця Стрийського р-ну) [2, арк. 14, 27, 30; 3, арк. 3, 42; 4, арк. 11, 17, 22, 53, 79, 95, 143—144, 177, 198; 6, арк. 40; 14, арк. 28; 28, с. 33; 29, с. 60].

Де-не-де, трансформуючи прикмету в магічну дію, бойки могли заздалегідь навмисно запрошувати доброго полазника: «Або файного чоловіка, хто знав, що щаслива та людина, що попросили, щоб він до тебе зайшов» (с. Нижнє Гусне); «В нас кличут отак діточок маленьких, хто вйде до хати, тогди сі його гостят і дає сі йому гроші» (с. Крушельниця); «То якогось замов'їт хлопці, та й хлопец приїде, погостит, — і вже полазник» (с. Орів). Траплялося, що «брали собі з церкви полазника. Йшли на Різдво до церкви, когось собі брав за полазника, гостили його в хаті. Хлопа брали, жінку не» (с. Ямельниця). Так чинили, аби посилити позитивний вплив першого гостя та вплинути на долю хатніх. Тоді завдяки магії подібності господарям оселі повинні передатися добрі риси [3, арк. 28; 4, арк. 192; 28, с. 21, 25].

Добрим, а подекуди найкращим полазником вважали єврея, якого бойки й дотепер називають жидом: «Як жид прийшов до хати, то дуже добре» (с. Верхнє Гусине Турківського р-ну, сс. Витвиця, Слобода Болахівська, Поляниця, Семичів Долинського р-ну, с. Ясень Рожнятівського р-ну, с. Завадка Сколівського р-ну). У с. Плав'я Бринівка цього ж району його спеціально «на Введен кликали до хати... казали, що буде ся вести, як буде жид у хаті. І гостили жида дуже. А на Миколи вже жида не гостили. Казали, що жид казав: “Введен, Введен був би щоден, а Миколи, Миколи би не було ніколи!”»². На Міжгірщині також побутував звичай запрошувати його до хати зранку на Різдво. Цікаво, що євреї приходили лише до тих людей, які так учинили. Їх гостили пшеничною та житньою кашею, всіма стравами, які були, горілкою, а з собою давали міру пшениці або бобів, гороху тощо (сс. Присліп, Головка). Приходу жида або жидівки тішились й у Орявчику та Кальному на Сколівщині: «То хіба жидів дуже приймали до хати, бо казали, що дуже їм ведеться після них. Гостили, можна жидівку»; «А жида хотіли. Бо жид шось продає, жида любили (сміється. — О. С.)». Прикметно, що на бойківсько-гуцульському пограниччі «на Введення до хати впускають тільки жидів, бо щастя приносять і обдаровують їх грим-

ми та фруктами» (запис початку ХХ ст.). Про цього іноетнічного полазника довелося почути в сучасну пору лише від жителів деяких сіл Сколівщини [4, арк. 43—44, 61, 83—84, 97; 6, арк. 7, 36; 9, арк. 15; 10, арк. 35—36, 48 зв.; 14, арк. 73; 18, с. 212; 21, с. 220].

За рідкісними згадками зі с. Ясень на Рожнятівщині та с. Тисів на Долинщині відомо, що «добрим полазником вважались калічки», «дуже добре, коли в такі великі свята приходять жебраки і їх угощують якимись такими дарунками. Це тоже добра така ознака». Прихильно ставились до них й у с. Верхня Рожанка на Сколівщині: «... Та треба його уважати, погодувати, як хворий, хоче він їсти. А може він голодний, а може він якій жебрак, що він не мав з чого собі зварити чи спекти. Ну і його годують, вже гостять». Натомість у с. Нагуєвичі на Дрогобиччині в кінці ХІХ ст. остерігались їхнього приходу: «Коли на Новий рік увійде до хати перший чоловік... хорий, каліка, жебрак, то в хаті будуть хорувати, буде бідність або смерть». За віруваннями, жебрак — це посередник між «цим» та «іншим» світом, носій долі. За слов'янськими легендами, Христос та багато святих з'являлися перед людьми в його образі, щоби випробувати їх моральні якості. Тому він міг сприйматися як «замісник» Бога. Скажімо, українці Карпат вірили, що у вигляді жебрака в рідну домівку може приходити душа померлого. А милостиня, яку йому подавали, призначалась Богові та померлим предкам. Слід зазначити, що ця жертва була благом не тільки для жебрака, а й для того, хто її давав. Адже у такий спосіб вона знімала з людини гріхи, допомагала при виконанні якоїсь справи та полегшувала по смертну долю [4, арк. 79; 6, арк. 7; 15, арк. 32; 16, с. 207; 34, с. 408—411].

Відзначимо, що крім факту появи в хаті ритуального гостя, скажімо, на Стрийщині та Сколівщині, важливими були й певні обрядодії з його боку. Так, у Нижній Стинаві хотіли, «аби тоті полазники не впорожні прийшли», а з чимось солодким (цукеркою, печивом). Цікаво, що у Климці з продукуючою метою «полазник» «мав дотулитися до снопа, що був на столі, аби сі хліб родив». Побутували й певні застереження щодо місця його розташування всередині оселі та одягу. У с. Плав'я Бринівка остерігалися, аби перший відвідувач не сів коло печі: «Не

² У с. Розгірче, що на Стрийщині, цю приказку пояснили так: «Бо на Уведен щось дали, а на Николи не давали нічо» [28, с. 21].

дай Боже було коло печі сісти, аби коло стола, аби ся вело, аби ся добро було все в хаті!»³. А ось що розповіла жителька с. Жупани: «На Введення ми пішли були до Хітар з чоловіком, ади через верх (гору. — О. С.) село, то ми так змерзли були. То не пустили нас до хати, ми вернулися. Ще боялися, аби не зайти у кожуху, у такому шерстяному. Шось ворожили, шо в хаті тоді буде або шкода, або смерть. Не дай Боже зайти!»⁴ Можна було йти в такому білому, чистому, якщо вас прийняли до хати» [4, арк. 3, 34, 44; 28, с. 45].

За іншими віруваннями, якщо, скажімо, на Різдво до хати першою увійде жінка, то, наприклад корови приводитимуть тільки телечок, вівці — ягнят, якщо чоловік або хлопець, господарка поповниться бичками, баранами (сс. Синевирська Поляна, Синевир, Негровець, Подобовець, прис. Горб с. Колочава на Міжгірщині, с. Поляниця на Долинщині, с. Нижнє Висоцьке на Турківщині). Про здійснення прикмети повідомили в Пилипці, що на Міжгірщині: «Ага, в нас бувало Ганна на Різдво, вічно вона перша в хижі: і все телиця, телиця, як в мене корова, тото вона мусить зайти до хижі» [1, арк. 2, 10, 25, 30, 40, 47, 74; 2, арк. 2—3; 4, арк. 118].

На Закарпатській Бойківщині виявлено вірування, що від статі полазника залежало й кого народить тільна корова⁵ або вагітна жінка: «Бувало совпадало так. Прийде поздоровкатся і ми вже кажемо: “Ну нам сьогодні втелит корова не тьолочку, а бичка”. Або ткось є у нас в родині в положенню, ну буде в нас дівчина вать хлопець — ну вже тко зайде первий до хиж на Святий вечір» (прис. Горб с. Колочава); «Казали, що будуть бички в корови ци народиться хлопчик та тото нігде не так, коли як» (с. Запереділля) [1, арк. 69, 98].

Подекуди бойки намагались убезпечитись від можливого негативного впливу чужого відвідувача,

³ Наприклад, у с. Мшанець, «щоби кертина не точила землі, на Різдво не кладуть нічого на стіл з «одічи» (одежі), шмаття, не кладуть шапки, сірака» [17, с. 57].

⁴ Негативну семантику подібний звичай мав у західних слов'ян (словаків, поляків), які вірили, що прихід першого відвідувача в цьому одязі віщує хвороби, смерть, нещастя, зменшення поголів'я худоби [35, с. 522].

⁵ Про статі худоби можна було довідатись й на Святий вечір за такою прикметою: «Як жінка пчихне зранні натще, то буде теличка. А як пчихне чоловік, то буде бичок» (с. Семигінів Стрийського р-ну) [28, с. 33].

замикаючи двері або здійснюючи спеціальні охоронні обрядодії. Ще у давнину побутувала традиція вдосвіта на Введення, Андрія, Святий вечір, Різдво, Новий рік заводити у помешкання свого полазника — свійську тварину, крім свині та курки. Ще на початку ХХ ст., за відомостями І. Комарницького з Турківщини, аби не налякати полазника-худобу, його вводили під гучне сповіщення. У деяких селах така магічна практика побутує досі, а в інших її дублювали на якесь з перелічених зимових свят. Скажімо, на Долинщині так чинили на Введення та Різдво. За віруваннями жителів деяких сіл Сколівщини, «Пса найліпше завести»; «і понині кажут: “За полазника бери пса”»; «Як уже пес увійде до хати, бо пес дуже приємний, а кіт кажуть, шо зрадливий, то так сі тішат, так гостят, йой!»; «були такі, шо навіть і кота або песика (заводили до хати. — О. С.)». А на Дрогобиччині «вводили пса за полазника, аби такі вірні люди були в хаті, як пес, бо він найвірніший». Скажімо, на Стрийщині «аби не прийшов хтось такий» заносять до хати півня: «Петро (там, чи хто) — вставай зранні, маєш іти до мене на подвір'ї — неси відразу під пахов когута». Подібні магічно-ритуальні обрядодії з цією свійською птахою здійснювали й на Рожнятівщині. За поясненнями старожилів зі Сколівщини та Турківщини, «Матінка Божа вродила тоже ягнятко було коло Ісусика, то ми то і вводили до хати» (с. Климець), «А мій отець-небіщик він вів все вівцю (сміється. — О. С.)... Бо Христос родивсі в стайні на сні» (с. Присліп). У с. Хітар упевнені: «То божа тварина і шоби до хати перша зайшла, тоди вже можна було йти всім». Відтак добре погодувавши тварину святвечірніми стравами, її виводили з хати. Скажімо, у Крушельниці господар колись примовляв: «На тобі, конику, хліба, бись робив щиренько у старого діда!». А у прис. Потік с. Верхнє Висоцьке, бажаючи приплоду худоби та заохочуючи себе до праці, казав: «Дай Боже, щоби мені увесь рік добре велась худоба і щоби я не попускав свою господарку» [1, арк. 4, 10, 21, 39; 2, арк. 2—3, 14, 30; 3, арк. 3, 7, 16, 22—23, 28; 4, арк. 3, 11—12, 30, 35, 39, 43, 50, 53, 61, 74, 79, 95, 97, 101, 109, 118, 130, 136, 139, 144, 152, 166, 172, 186, 192; 5, арк. 3, 53; 6, арк. 36, 40; 7, арк. 11, 14, 20, 22; 8, арк. 12; 9, арк. 14—15, 47; 10, арк. 53, 61; 11, арк. 2; 17, с. 59; 18, с. 200—201;

23, с. 491; 25, с. 50—51; 28, с. 20—21, 47, 48—49; 31, с. 126; 32, с. 68].

Інше обґрунтування такої магічної дії занотовано в Синевирській Полянні, Подобовці, Вучковому (Міжгірщина), Карпатському, Верхньому Гусному (Турківщина), Орові (Сколівщина): «завели візцю єдну до хижі, погостили візцю в хаті, овечку, так, що би ся вели, аби ся не хворіли»; «аби ся вели, аби газдівство велося»; «щоб газда був багатий»; «щоб велося цілий рік в усьому» [1, арк. 4, 39, 87—88; 4, арк. 144, 186; 28, с. 25].

Деякі респонденти з Турківщини наголошували на німоті такого відвідувача, що вочевидь додатково убезпечувало родину від чогось поганого: «Телятко, то худобина. То німе, то не розкаже нич» (с. Либохора); «О, кажут, який полазник, що не говоріт!» (с. Ясениця). Інші вважали так: «І тото було добре, що увійшла худобина. Бо худобина добра, а люди є всякі» (с. Верхня Яблулька); «Колись вводили тварину перше, то казали, що краще буде, ніж зійде якась жінка» (с. Мохнате) [4, арк. 136, 166, 177, 198].

А ось старожил зі с. Климець, що на Сколівщині, пригадала такий випадок, який підтверджує вірування у магічні здібності «полазника»-тварини. Попри заборону ходити до сусідських осель, до них на свято Введення прийшла жінка в нетверезому стані. Аби гарантовано її впустили до хати, вона поперед себе пустила кота, а відтак увійшла сама: «перше треба було пустити кота, а тоди би йшла людина до хати. Бо тому що кіт не є такий недобрый. Кіт такий прийде до хати і так вам буде файно цілий рік. А до нас прийшла колись жінка така п'яна на Введеніє. Ми її не хотіли пустити до хати, а вона взяла кота, розкрила двері, пустила до хати перше кота, а тоди до нас зайшла сама. Але кота наперед пустила. І добрий рік в нас був! Кіт, то є людина негрішна!» [4, арк. 11—12].

За поодиноким записом Ю. Гошка з цього терену, одна з жительок с. Верхня Рожанка «чарувала» з «полазником»-твариною з іншою метою. Зокрема, не пустила шлюбну долю своїх доньок на самоплив: «... якби я на Андрія не вводила барана до хати, то наші дочки напевно і досі не вийшли заміж» [8, арк. 12].

Зазначимо, що подекуди назву «полазник» вживали й для позначення усіх дванадцяти ритуальних

страв, які відкладали по ложці для тварини в окрему посудину (с. Тяпча Долинського повіту, сс. Гвоздець, Головецько Старосамбірського р-ну, с. Хромогорб Стрийського р-ну). Скажімо, у селах Турківщини та Стрийщини її клали «десь там у куток», на лавку, під стіл, біля відра з водою (с. Ісаї, сс. Хромогорб, Семигинів, Верхня Стинава). А у с. Поляниця на Долинщині та с. Верхня Лукавиця на Стрийщині святвечірні страви скидали у відро з водою, яке стояло під столом у часі Вечері. Ним послуговувались у й Орові на Сколівщині. Вже зранку на Різдво «тими помиями» пригощали полазника. Прикметно, що у Семигинові обрядова їжа призначалася псові-полазнику, яку йому згодовували відразу після Вечері⁶. За іншим записом з цього села, «то то вже корові давали або псові давали зранку». Подібно «то відерко давали рано корові» й у Верхній Лукавиці. А у Хромогорбі надавали перевагу коневі, а в разі його відсутності годували пса. У с. Топільниця на Старосамбірщині заводили до хати малу ялівку чи бичка і давали їсти відкладене, «щоб худоба велася». З такою ж метою подібно чинили й на бойківському Підгір'ї [2, арк. 11; 4, арк. 157; 16, с. 205; 20, с. 4; 23, с. 491; 24, с. 91; 27, с. 161—162; 28, с. 25—26, 31, 32, 33, 40, 49].

Слід відзначити, що у доісторичну добу функцією полазника наділявся лише «борозний» віл, який ходив у запрягу справа. До такого висновку дійшов відомий етнолог М. Глушко, досліджуючи походження звичаю, який стосувався виключно хліборобства. За світоглядними уявленнями і віруваннями давніх українських хліборобів, саме цю тварину вважали символом достатку, родючості, здоров'я, щастя тощо. Якщо торкнутися етимології терміна «полазник», то первісне значення кореня -лаз-, як основи цього слова, це «викорчувана ділянка лісу, призначена під пасовисько або під поле» [26, с. 84, 86, 87].

За локальними традиціями з Долинщини функцією «полазників» наділяли хлопчиків, які перші заходили до хати (їх навіть запрошували). Про це свідчить й назва спеціальних колачків («полазники»), якими їх обдаровували. Згодом почали давати булочку, цукерки, печиво або гроші (сс. Козаківка, Поляниця). Зазначимо, що в останньому селі ці калачики пекли разом з «василянками» (житній хліб. —

⁶ Тоді ж ласували нею корова, пес і, якщо був, кінь у с. Розгірче цього р-ну [28, с. 39].

О. С.) та настромлювали на роги полазника-корові. Погудувавши полазника-вола, у сс. Тяпче та Липа йому на риг теж чіпляли «колідник», який признався саме тварині. Відтак відводили назад у стійло, де цю обрядову хлібину ділили порівну між усією домашньою худобою та згодовували їй. А, скажімо в Орові на Сколівщині колись чинили схожі обрядодії з паляницею перед тим як завести полазника до хати раненько на Різдво: «*І корова з хлібом ішла. Аби був цілий рік хліб у хаті*». Наведено цікавий приклад обрядового годування, що побутував на цьому терені в минулому столітті. Увівши до хати свою улюблену худобу на Різдво, господар годував її хлібом, а шматки насаджував їй на роги, щоби та після повернення до стайні «пригостила» респиту [2, арк. 2—3, 6; 10, арк. 53—54, 61; 19, с. 57; 28, с. 25, 28; 31, с. 126; 36].

За даними П. Богатирьова, обряд новорічного посівання в минулому був частиною обрядодій, що їх виконував полазник. Наприклад, у с. Небилів Рожнятівського р-ну такі практики здійснювались ним зранку на свято Введення. За заувагою Н. Громової, у сучасну пору на Бойківщині цей тип полазників-віншувальників є найпоширенішим і функціонально подібний до колядника. Із спостережень дослідниці довідуємось про те, що «колядники колядують, а полазники лише заходять до хати і вклоняються (можуть навіть нічого не казати) — йому за це платять гроші. Один і той самий хлопець може бути як колядником (якщо проколядує) або полазником — якщо лише вклониться... Найважливіший полазник — на Введення, менш важливий — на Різдво, а новорічний полазник вже майже ніде не зустрічається або його ритуальні функції перебирає на себе перший хлопець-посівальник» [15, арк. 15, 16; 22, с. 203; 29, с. 62—63; 30, с. 110, 112, 169; 31, с. 129].

Наведемо приклад давнього віншування полазника з Турківщини, текст якого у 1880 р. записав невідомий збирач у с. Ясінка Масьова:

*Полазник нині в дом вас вступає,
І велику радість вам звіщає,
Няйже тая вам всім посполу уділена буде,
Мої милі і любезні люде,
Здоровийко най вас ніколи ни опущає,
А ваше серденько жадна туга не засмучає.
Потіхи з дітей дай Боже дождати,
А недостаток няй минає ваші хати.
Худобиця няй вам ся гучно родит,*

*Кричить, ричить, бренчить і скаче весело,
А жадний довжок на голові не тяжить.
І всього няй буде достатком в около.
Няйже тот Пан Нового завіта
Благословить вам всім многії літа,
Многая літа, многая літа*

[29, с. 63; 30, с. 110, 279].

Від бойківських старожиливі пощастило почути цікаві архаїчні відомості про ще один різновид «полазника». В одному з сіл на Турківщині «полазником» вважали хліб: «А як прийшли з хлібом, як ходили в ріку на Ріство, і прийшли і казали: «*Хліб — палазник*». Та хліб добре, як прийде, що має хтось прийти вже потому, а побажали собі, що хліб-палазник...» (с. Вовче). Так само у Сопоті на Сколівщині «полазником» називали хліб, який разом із снопом купали «до схід сонце» на Новий рік. Цікаво, що у Ямельниці на нього казали «*святий полазник*» [3, арк. 27; 4, арк. 152; 13, арк. 78].

Прикметно, що на Міжгірщині полазником називали і того члена родини, хто рано на Різдво з відром біг до потічка по воду, якою кропив худобу. Крім того, згодом у неї кидали гроші та вмивалися всі хатні, «*щоби бути здоровими як пенязь*». За це він отримував хлібець-«полазник», перев'язаний лляним повісмом. Ним обдаровували полазника-людину й у с. Липа на Долинщині [21, с. 222; 23, с. 491; 31, с. 123].

Матеріали сучасних польових пошуків на Бойківщині вказують на факт побутування своєрідних обрядових дій з сіллю, попелом, сажею, вуглиною, глиною та ін. Насамперед, їм надавали оберегового значення, а виконували їх господарі хати, зокрема господині. У такий спосіб вони символічно відганяли небезпеку, «повертали» зло першому відвідувачу. Низку таких прикладів пощастило занотувати на Сколівщині та Турківщині, де інформатори самі брали участь у цих магічних практиках. Зокрема, «полазника» частували у специфічний спосіб, якщо він порушив заборону іти до чужої хати або не знав (забув) про неї. Зазначимо, що частіше «годували» жінку, а дехто з відвідувачок приставав на таку пропозицію господарів: «*То соли давали лизати тому полазнику, хто прийшов до хати. На миску давали і той полазник мав лизати! А лизав або й ніт. Оби не поворожив нич, оби добре було всьо в хаті! Ніт, чоловіку не давали, хіба, як жінка*» (с. Погар); «*Ну а жінці казали сіль дати на пліту...*» (с. Кар-

патське); «Я раз зайшла до сусідів, а мені її брат на плитку (каміння. — О. С.) соли: “На, лжи!”». Я мусіла лизати» (с. Либохора); «На Введення не годилося ходити — полазник. Мені одна баба дала соли і поїчну лизати, як я зайшла» (с. Верхнє Гусине); «На Уведеніє в нас не йшли до чужої хати, бо дадуть у сусідній хаті соли на камінча лизати. Так нам усе мати казала (сміється. — О. С.). Та й чоловіку дадуть» (с. Нижнє Гусне). Позаяк полазник уявлявся як представник «іншого» світу, то потребував додаткових оберегових маніпуляцій. На давність цих практик вказує той факт, що сіль подавали на камені. Аби унебезпечитись від можливого негативного впливу, у с. Ялинкувате після приходу небажаного полазника виконували ще й такі обрядодії з сіллю: «на слід сипали сіль — щоби не було сліду». За спогадами жительки с. Верхня Яблунька, колись полазницю били по обличчю шматою, яку зумисне забруднювали розведеною сажею, глиною. Так чинила господиня, коли була дуже сердитою на першу відвідувачку, «аби не било зле», «щоби ся може ї то всьо тримало чи як». А у Верхньому Гусному незалежно від статі першому гостеві «... давали попелу лизати з печі. Аби нічого не шкодило в хаті!.. та й: “Залижи, би мені ніч в хаті злого не було!”». Про цікавий випадок розповіла старожил з с. Ялинкувате: «А ви знаєте, що я була ще така молода, я просто не знала, що то не можна, я зайшла до одної жінки такої старшої. Боже, то вона за мнов вуглям кидала! От брала грань з печі і кидала за мнов і казала: “Знай, як мені ся не поведе, то то будеш ти винна!”. Господи, я переживала цілий рік!». А ось у с. Мохнате до жінки ставилися найлояльніше, хоча її прихід міг спровокувати сварки, бійки «для хатної челяди»: «Цукерок давали їй або цукор (кусочки) з руки. То казали навіть: “З’їдж” (сміється. — О. С.). Як хотіла та й з’їла, як ні та й ні (сміється. — О. С.)». Солодке частування отримував й перший чоловік, який зайшов до помешкання у с. Синевирська Поляна: «дадуть цукор чи щось таке» [1, арк. 4; 4, арк. 53, 105, 130, 136, 143, 172, 177, 186, 192, 198; 8, арк. 36; 9, арк. 14].

Висновки. Аналіз фактографічних даних показав, що серед полазників на теренах Бойківщини зустрічаються такі різновиди: людина, тварина, обрядова їжа, одна з назв свята Введення. Їх так само у 60-х рр. ХХ ст. зафіксували на цьому терені учас-

ники експедицій із збирання матеріалів для Карпатського діалектологічного атласу. А ось таке архаїчне значення «гличик молока і шматок хліба, які кладуть на вікно у день смерті близької людини» не дожило до нашого часу. Полазник-людина — це випадковий перший відвідувач оселі («хтос прийде в добрій воли»), член родини або навмисно запрошений гість (зокрема, маленькі хлопчики). Безперечно, звичай наділяти функціями «полазника» домашню тварину генетично пов’язаний з культом тварин, який сягає сивої давнини. Своєю чергою вірування в полазника-людину є пізнішим явищем. На думку М. Глушка, це пов’язано зі зміщенням народного календаря (з весни на зиму), що спричинило трансформацію, зміну суті первісного звичаю, заміну символічного вола-«полазника» іншими тваринами, зокрема й непридатними для сільськогосподарських робіт. Слід також відзначити, що за локальною традицією, місцеві старожили надавали перевагу певному виду тварини. У минулому полазника (а також колядників, посівальників) сприймали як посланця предків, посередника між світами, уособлення душ померлих, яких належить «нагодувати» та задобрити. Вірячи, що предки за турботу про них сприяють всьляким прибуткам у господарстві, тобто забезпечують добробут своїм живим родичам на землі, їх щедро обдаровували. Зазначимо, що на подібних віруваннях ґрунтувалися й різноманітні ворожіння. В основі звичаю «полазника» лежить ініціальна магія, тобто його прихід визначає подальшу долю родини на весь рік, що настає. З метою унебезпечитись від чогось поганого, бойки здійснювали обрядові дії оберегового характеру. Магія подібності простежується у бажанні, щоби перший відвідувач мав добру вдачу та високі моральні якості. Відзначимо побутування на теренах Бойківщини магічних практик продукуючого та шлюбного спрямування (вербальна, статевна, імітативна магія), завдяки яким ритуальний гість наворожував родині усіякі гаразди.

1. Архів Інституту народознавства НАН України (далі — Архів ІН НАНУ). Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 588. Арк. 1—123.
2. Архів ІН НАН України. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 590. Арк. 1—49.
3. Архів ІН НАН України. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 609. Арк. 1—65.
4. Архів ІН НАН України. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 787. Арк. 1—200.

5. Архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М.Т. Рильського Національної академії наук України. Ф. 14–3. Од. зб. 6. Арк. 1—128.
6. Архів ІН НАН України. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 216. Арк. 1—51.
7. Архів ІН НАН України. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 217. Арк. 1—32.
8. Архів ІН НАН України. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 227. Арк. 1—67.
9. Архів ІН НАН України. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 228. Арк. 1—53.
10. Архів ІН НАН України. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 240. Арк. 1—65.
11. Архів ІН НАН України. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 513. Арк. 1—73.
12. Архів ІН НАН України. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 521. Арк. 1—46.
13. Архів ІН НАН України. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 533. Арк. 1—183.
14. Науковий архів кафедри етнології та краєзнавства історичного факультету КНУ імені Тараса Шевченка. Ф. 3. П. 3. Од. зб. 48. Арк. 1—95.
15. Науковий архів кафедри етнології та краєзнавства історичного факультету КНУ імені Тараса Шевченка. Ф. 3. П. 5. Од. зб. 82. Арк. 1—36.
16. Франко І. Людові вірування на Підгір'ю. *Етнографічний збірник*. Львів, 1898. Т. V. С. 160—218.
17. Зубрицький М. Народний календар, народні звичаї і повірки, привязані до днів в тижні і до рокових свят. *Матеріали до українсько-руської етнології*. Львів, 1900. Т. III. С. 33—60.
18. Schnaider J. Z życia górali nadłomnickich. *Lud*. Lwów, 1912. Т. XVIII. S. 141—217.
19. Дучимінська О. Різдвяні й святойорданські звичаї в селі Тяпча (Східня Бойківщина). *Літопис Бойківщини*. Самбір, 1938. № 10. С. 55—59.
20. Дучимінська О. Різдвяні звичаї в селі Тяпчі. *Жіноча Доля*. Коломия, 1937. Ч. 1—2. С. 3—4.
21. Богатырев П.Г. Магические действия, обряды и верования Закарпатья. *Вопросы теории народного искусства*. Москва: Искусство, 1971. С. 167—296.
22. Богатырев П. «Полазник» у южных славян, мадяров, словаков, поляков и украинцев. Опыт сравнительного изучения славянских обрядов. *Народная культура славян*. Москва: ОГИ, 2007. С. 131—214.
23. Кутельмах К. Календарна обрядовість як етногенетичне джерело. В кн.: *Етногенез та етнічна історія населення Українських Карпат*: у 4 т. Львів: Інститут народознавства НАН України. Т. 2. Етнологія та мистецтвознавство. 2006. С. 473—557.
24. Кутельмах К.М. Мандрівка вглиб віків (Прадавні елементи в зимовій обрядовості). *Старосамбірщина. Альманах*. Вип. 1. Львів: Місіонер. 2001. С. 87—95.
25. Зборовський П. Різдвяний цикл свят за традицією села Верхнє Висоцьке на Турківщині. *Народознавчі зошити*. 2008. № 1—2. С. 49—53.
26. Глушко М. Походження «полазника» як звичаю зимової календарної обрядовості українців (нова концепція). *Народна творчість та етнографія*. 2003. № 3. С. 83—89.
27. Галайчук В. Традиційні календарні звичаї та обряди Старосамбірщини. *Записки НТШ*. Львів, 2010. Т. CCLIX: Праці секції етнографії та фольклористики. С. 138—178.
28. *Єдність у різноманітності*. Бойки: навч.-метод. посібник. Львів; Житомир, 2020. 160 с.
29. Громова Н. Трансформації обряду зустрічі «полазника» у структурі зимової обрядовості бойків (кінець XIX — початок XXI століття). *Народна творчість та етнологія*. 2017. № 1. С. 56—67.
30. Громова Н. *Різдвяно-новорічна обрядовість українців Бойківщини (кінець XX — початок XXI століття)*: дис. канд. іст. наук: 07.00.05 — етнологія. Київ, 2007. 310 с.
31. Коломийчук О. *Календарна обрядовість українців Бойківщини: осінньо-зимовий цикл (кінець XIX ст. — 30-ті рр. XX ст.)*. Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2022. 376 с.: іл.
32. Комарницький І. Різдвяні звичаї в селі Лопушанка Хомина Турчанського повіту. *Літопис Бойківщини*. Самбір, 1989. Ч. 1/49. С. 67—69.
33. Прокопик В. Весільні звичаї в селі Стрілки коло Старого Самбора. *Літопис Бойківщини*. Самбір, 1977. Ч. 1/25. С. 30—39.
34. Левкиевская Е.Е. Нищій. *Славянские древности: этнолингвистический словарь: в 5 т.* Под ред. Н.И. Толстого. Москва: Международные отношения, 2004. Т. 3. К (Круг)—П (Перепелка). С. 408—411.
35. Валенцова М.М., Виноградова Л.Н. Кожух. *Славянские древности: этнолингвистический словарь: в 5 т.* Под ред. Н. И. Толстого. Москва: Международные отношения, 1999. Т. 2. Д—К (Крошки). С. 520—522.
36. Дубина Р. Різдвяно-новорічна обрядовість населення Східної Бойківщини (за матеріалами експедиційних досліджень). URL: <https://www.pyrohiv.com/activities/rizdviano-novorichna-obryadovist-naseleण्या-skhidnoi-boykivshchhini-za-materialami-ekspeditsiy-nikh-do.html>

REFERENCES

- Archive of the Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine (then — Archive of the IN NANU)*. F. 1. Op. 2. Od. save 588. Arc. 1—123 [in Ukrainian].
Archive of the IN NANU. F. 1. Op. 2. Od. save 590. Arc. 1—49 [in Ukrainian].
Archive of the IN NANU. F. 1. Op. 2. Od. save 609. Arc. 1—65 [in Ukrainian].

- Archive of the IN NANU. F. 1. Op. 2. Od. save 787. Arc. 1—200 [in Ukrainian].
- Archival scientific collections of manuscripts and audio recordings of M.T. Rylysky Institute of Art Studies, Folklore and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine. F. 14—3. Act. 6. Arc. 1—128 [in Ukrainian].
- Archive of the IN NANU. F. 1. Op. 2. Od. save 216. Arc. 1—51 [in Ukrainian].
- Archive of the IN NANU. F. 1. Op. 2. Od. save 217. Arc. 1—32 [in Ukrainian].
- Archive of the IN NANU. F. 1. Op. 2. Od. save 227. Arc. 1—67 [in Ukrainian].
- Archive of the IN NANU. F. 1. Op. 2. Od. save 228. Arc. 1—53 [in Ukrainian].
- Archive of the IN NANU. F. 1. Op. 2. Od. save 240. Arc. 1—65 [in Ukrainian].
- Archive of the IN NANU. F. 1. Op. 2. Od. save 513. Arc. 1—73 [in Ukrainian].
- Archive of the IN NANU. F. 1. Op. 2. Od. save 521. Arc. 1—46 [in Ukrainian].
- Archive of the IN NANU. F. 1. Op. 2. Od. save 533. Arc. 1—183 [in Ukrainian].
- Scientific archive of the Department of Ethnology and Local History, Faculty of History, Taras Shevchenko KNU. F. 3. P. 3. Unit coll. 48. Arc. 1—95 [in Ukrainian].
- Scientific archive of the Department of Ethnology and Local History, Faculty of History, Taras Shevchenko KNU. F. 3. P. 5. Unit coll. 82. Arc. 1—36 [in Ukrainian].
- Franko, I. (1898). Popular beliefs in Pidhirya. *Etnohrafichnyy zbirnyk* (Vol. V, pp. 160—218). L'viv [in Ukrainian].
- Zubryts'kyj, M. (1900). Folk calendar, folk customs and beliefs tied to days of the week and annual holidays. *Materialy do ukrains'koi etnol'ogii* (Vol. III, pp. 33—60). Lviv [in Ukrainian].
- Schnaider, J. (1912). From the life of the highlanders above the Lomnytsia river. *Lud* (Vol. XVIII, pp. 141—217) [in Polish].
- Duchymins'ka, O. (1938). Christmas and St. Jordan customs in the village of Tyapcha (East Boykivshchyna). *Litopys Bojkivschyny*, 10, 55—59 [in Ukrainian].
- Duchymins'ka, O. (1937). Christmas customs in Tyapcha village. *Zhinocha Dolia*, 1—2, 3—4 [in Ukrainian].
- Bohatyrev, P.H. (1971). Magical actions, rites and beliefs of Transcarpathia. *The questions of the theory of folk art* (Pp. 167—296). Moskva: Iskusstvo [in Russian].
- Bohatyrev, P. (2007). «Polaznyk» among southern Slavs, Magyars, Slovaks, Poles and Ukrainians. Experience of comparative study of Slavic rites. *Narodnaia kul'tura slavian* (Pp. 131—214). Moskva: OHY [in Russian].
- Kutel'makh, K. (2006). Calendar ritual as an ethnogenetic source. In: *Ethnogenesis and ethnic history of the population of the Ukrainian Carpathians*: in 4 vols. (Vol. II, pp. 473—557). Lviv: Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
- Kutel'makh, K.M. (2001). A journey deep into the ages (Ancient elements in winter rites). *Starosambirshchyna. Al'manakh* (Issue 1, pp. 87—95). L'viv: Misioner [in Ukrainian].
- Zborovs'kyj, P. (2008). The Christmas cycle of holidays according to the tradition of the village of Verkhne Vysotske in the Turkiv region. *Ethnology notebooks*, 1—2, 49—53 [in Ukrainian].
- Hlushko, M. (2003). The origin of «polaznyk» as a custom of Ukrainian winter calendar rites (a new concept). *Narodna tvorchist' ta etnografii*, 3, 83—89 [in Ukrainian].
- Halajchuk, V. (2010). Traditional calendar customs and rites of the Starosambir region. *Notes of the Shevchenko Scientific Society* (Vol. CCLIX, pp. 138—178). L'viv [in Ukrainian].
- (2020). *Unity in diversity. Residents of Boykivshchyna: educational and methodological manual*. L'viv; Zhytomyr [in Ukrainian].
- Hromova, N. (2017.). Transformations of the meeting rite of the «polaznyk» in the structure of the winter rites of the residents of Boykivshchyna (end of the 19th — beginning of the 21st century). *Narodna tvorchist' ta etnoloii*, 1, 56—67 [in Ukrainian].
- Hromova, N. (2007). *Christmas and New Year rituals of Ukrainians of Boykivshchyna (end 19th century — beginning of 21st century)* (Candidat dissertation). Kyiv: National University Name of Taras Shevchenko [in Ukrainian].
- Kolomyjchuk, O. (2022). Calendar rites of Ukrainians of Boykivshchyna: autumn-winter cycle (end of the 19th century — 30-s of the 20th century). Ivano-Frankivs'k: Symfoniia forte [in Ukrainian].
- Komarnyts'kyj, I. (1989). Christmas customs in the village of Lopushanka Khomina, Turchany district. *Litopys Bojkivschyny*, 1/49, 67—69 [in Ukrainian].
- Prokopyk, V. (1977). Wedding customs in the village of Strelki near Stary Sambor. *Litopys Bojkivschyny*, 1/25, 30—39 [in Ukrainian].
- Levkyevskaia, E.E., & Tolstoj, N.I. (Ed.). (2004). *Beggar. Slavic antiquities: an ethnolinguistic dictionary*: in 5 vol. (Vol. 3, pp. 408—411). Moskva: Mezhdunarodnyje otnoshenija [in Russian].
- Valentsova, M.M., Vynogradova, L.N. & Tolstoj, N.I. (Ed.). (1999). Sheepskin outerwear. *Slavic antiquities: an ethnolinguistic dictionary*: in 5 vol. (Vol. 2, pp. 520—522). Moskva: Mezhdunarodnyje otnoshenija [in Russian].
- Dubyna, R. *Christmas and New Year's Ritual of the Population of Eastern Boykivshchyna (according to materials of expeditionary research)*. Retrieved from: <https://www.pyrohiv.com/activities/rizdviano-novorichna-obryadovist-naseleण्या-skhidnoi-boykivshchyni-za-materialami-ekspeditsiy-nikh-do.html>